

Moskalenko V. V. FEATURES OF THE SUBSTANTIAL CHARACTERISTICS OF THE STRUCTURAL COMPONENTS OF SOCIAL REPRESENTATIONS OF THE STUDENTS ABOUT SOCIALLY SUCCESSFUL PERSON. On the basis of the results of empirical studies are considered the meaningful data for individual components of the social representations of students about socially successful person; the differences in the content of cognitive, affective and connotative components depending on gender are shown. It is argued that the regulatory function of these components need to be considered with respect to the structural integrity of the social representation, which is formed by a special bond and relationship of these structural components, as well as between the structural system with the external world of a person. It is concluded that the practical implications of the analysis of substantial characteristics of individual structural components of social representations of students about socially successful person is that it can be used in forming the image of the social programs of a socially successful person, which aim to influence its individual components, taking into account the features that have been identified in the empirical analysis.

Keywords: concepts of socially successful person, the structural components of social representations, the cognitive component, an affective component connotative component, gender differences, and students, the whole structure function of socially successful person.

Отримано: 5.09.2014

УДК 159. 954

Медведева Надія Віталіївна

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ

Медведева Н. В. СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ТВОРЧОГО СПРИЙМАННЯ. У даній роботі представлено дослідження психологічних закономірностей творчого сприймання в руслі єдиної стратегіально-діяльної теорії. Зокрема, проаналізовано роль спостережливості у творчому сприйманні. Даний підхід вочевидь подає новий погляд та знаходить своє практичне втілення в межах вивчення проблем психології творчого сприймання. Сприймання, як і інші психічні процеси, розглядається в контексті певних когнітивних процесів. Зокрема, сприймання досліджується у структурі пізнавальних процесів, за допомогою яких людина отримує і осмислює інформацію, відображає об'єктивний світ, перетворюючи його в свій суб'єктивний образ, де відчуття, сприймання, мислення служать нерозривними частинами єдиного процесу відображення дійсності. У процесі пізнання навколишньої дійсності процес сприймання може перейти в спостереження, яке характеризується як цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистість та який є найбільш розвиненою формою свідомого сприймання. Образотворче мистецтво завжди пов'язане з перетворенням реальності в нову форму – це називається перетворюючим баченням, яке в даній роботі аналізується як трансформація сприймання. Особливістю трансформації сприймання є певні закономірності, котрі полягають в актуалізації мисленнєвих стратегіальних дій, які мають прояв у різних типах перетворення. **Ключові слова:** образ, перетворююче бачення, спостережливість, спостереження, сприймання, творче сприймання, художнє сприймання, перцепція, творчість, трансформація сприймання, увага.

Медведева Н. В. НАБЛЮДАТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНДИКАТОР ТВОРЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ. В данной работе представлены исследования психологических

закономірностей творчого сприйняття в руслі єдиної стратегіально-діяльностної теорії. В частині, проаналізована роль спостережливості в творчому сприйнятті. Даний підхід подає новий погляд і знаходить своє практичне втілення в рамках вивчення проблем психології творчого сприйняття. Сприймання, як і інші психічні процеси, розглядається в контексті умовних когнітивних процесів. В частині, сприйняття досліджується в структурі пізнавальних процесів, з допомогою яких людина отримує і осмислює інформацію, що відображає об'єктивний світ, перетворюючи його в свій суб'єктивний образ, де сприйняття, мислення слугують нерозривними частинами єдиного процесу відображення дійсності. В процесі пізнання оточуючої дійсності процес сприйняття може перейти в спостереження, яке характеризується як цілеспрямоване, планове сприйняття об'єктів, в пізнанні яких зацікавлена особистість і який є найбільш розвинутою формою свідомого сприйняття. Образотворче мистецтво завжди пов'язано з перетворенням дійсності в нову форму – це називається перетворюючим баченням, яке в даній роботі аналізується як трансформація сприйняття. Особливістю трансформації сприйняття є певні закономірності, які включають в себе актуалізацію мислительних стратегічних дій, які мають проявлятися в різних типах перетворення.

Ключові слова: образ, перетворююче бачення, спостережливості, спостереження, сприйняття, творче сприйняття, мистецтвенне сприйняття, сприйняття, трансформація сприйняття, увага.

Вступ. Серед психічних процесів людини, як то пам'ять, увага, мислення і такі інші, сприйняття займає особливе місце. Його можна назвати підґрунтям людського пізнання. Те що ми бачимо, чуємо та відчуваємо, наше сприйняття всесвіту не створюється в нас безпосередньо. Для сприйняття необхідний психічний образ, елементами якого потім оперують інші пізнавальні процеси. Функціонування людського сприйняття неминує спрямоване на створення певного образу зовнішнього середовища, об'єктивного світу. В Японії вміння сприймати називають мистецтвом «мислити очима».

Наука сьогоднішнього знаходиться в активному пошуку сучасних актуально значущих теорій та парадигм, які б слугували адекватному розумінню та систематизації накопичених теоретичних і практичних знань, або ж докорінно змінили підходи до досліджень. У структурі будь-якого сприйняття виділяють суб'єкт і об'єкт сприйняття, його процес і результат з акцентом на дослідження процесів і механізмів породження сенсорних образів. У даній роботі представлено дослідження психологічних закономірностей творчого сприйняття в руслі єдиної стратегіально-діяльностної теорії. Зокрема проаналізовано роль спостережливості у творчому сприйнятті. Даний підхід, на нашу думку, вочевидь подає новий погляд та знаходить своє практичне втілення в межах вивчення проблем психології творчого сприйняття.

Розвиток спостережливості – необхідна умова всебічного і гармонійного формування особистості. І. П. Павлов надавав великого значення вдосконаленню спостережливості як якості, що необхідна досліднику, вченому в їх повсякденній діяльності. Відомий факт, що за пропозицією І. П. Павлова, на фасаді Інституту фізіології, нині імені І. П. Павлова накреслено слова: «Спостережливості, спостережливості і спостережливості».

Метою нашої роботи стало теоретичний та експериментальний аналіз творчого сприймання, зокрема спостережливості як його індикатора.

Спостерігаючи за тим, що нас оточує, пізнаючи світ, споглядаючи його, милуючись, ми наповнюємо себе новими ідеями, емоціями, почуттями.

Вихідні передумови. Вихідним пунктом аналізу творчого сприймання є розгляд його основних емпіричних характеристик.

В основу нашої роботи покладено провідні дослідження у галузі психології творчості, зокрема художньої творчості Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, В. О. Моляко, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Теплова, І. В. Страхова ін., дослідження проблеми сприймання та безпосередньо художнього сприймання, які висвітлені в працях Р. Арнхейма, В. О. Барабанцікова, М. М. Волкова, В. В. Любімова, Б. С. Мейлаха, С. Х. Раппопорта, П. М. Якобсона та ін. Перспективним, на наш погляд, у вивчення психологічних закономірностей творчого сприймання є новітні дослідження сприймання в парадигмі стратегіальної теорії творчості та концепції творчого сприймання В. О. Моляко, які реалізовано у роботах В. О. Моляко, І. М. Білої, Н. А. Ваганової, Н. М. Латиш, Є. В. Кіричевської, М. В. Кокаревої, Л. М. Найдьонової, Т. М. Третяк.

Відповідно до нашого дослідження, ми розуміємо сприймання як складний процес прийому і перетворення інформації, який забезпечує відображення об'єктивної реальності й орієнтування в навколишньому світі. Сприймання включає виявлення об'єкта в полі сприйняття, відмінностей окремих ознак в об'єкті. Сприймання виступає як осмислений і певний синтез різноманітних відчуттів, отриманих від цілісних предметів або складних складових, які сприймаються як ціле явище.

Розглянемо науково-термінологічні тлумачення ключових понять нашого дослідження. Відповідно до норм наукової української мови, «сприймання» це процес; «сприйняття» це психічна функція, факт сприймання [8, с. 126].

В. Джеймс зазначав: «Найголовнішими фізіологічними умовами сприймання слугують утворені у мозку шляхи асоціацій, що ідуть від зовнішніх чуттєвих вражень» [1, с. 215].

В цілому, суто фізіологічною основою сприймання є умовно-рефлекторна діяльність внутрішньо-аналізаторного і між-аналізаторного комплексу нервових зв'язків, котрі обумовлюють цілісність і предметність явищ, що відображуються.

Сприймання – найпростіша з властивих тільки людині форм психічного відображення об'єктивного світу у вигляді цілісного образу, пов'язана з поняттям його цілісності. На відміну від відчуттів сприймання відображає об'єкт цілісно; на відміну від комплексів відчуттів воно предметне [5, с. 24]. До речі нагадаємо, що найвища форма психічного відображення це свідомість, яка, в свою чергу, узагальнює всі інші форми відображення.

Г. С. Костюк визначав сприймання як процес відображення в нашій свідомості предметів об'єктивної дійсності в наслідок їх безпосереднього впливу на наші органи чуття. Вчений наголошував, що сприймання – надзвичайно складний процес, опосередкований попереднім досвідом особистості,

що сприймає, її розумінням даних об'єктів, її настановами, дійовим ставленням до цих об'єктів, її світоглядом [6, с. 214]. Досліджуючи означену проблему, вчений акцентував на: предметності сприймання, єдності відчуттів у сприйманні, цілісності сприймання, розчленованості сприймання, залежності сприймання від попереднього досвіду, осмисленості сприймання, узагальнення в сприйманні, константності сприймання, активному характері сприймання, суб'єктивних моментах в сприйманні, окремо розглядав історичний розвиток сприймання. Також, розглянуто види сприймання і ретельно прописано сприймання часу та сприймання простору. Особливе місце займає вивчення розвитку сприймань у дітей, яке ми проаналізуємо пізніше.

На сьогодні в психології існує наступна класифікація та види сприймання: за провідним аналізатором (сенсорним складом): зорове, слухове, дотикове, нюхове, смакове; за активністю сприймання: довільне (навмисне) та мимовільне (ненавмисне); за формою існування матерії це сприймання простору, сприймання руху та сприймання часу.

Крім того, аналізують основні чотири типи сприймання: аналітичний (намагання людини вирізняти й аналізувати насамперед деталі, подробиці); синтетичний (схильність до узагальненого відображення явищ і визначення суті того, що відбувається); аналітико-синтетичний (намагання зрозуміти основну сутність явища і фактичне її підтвердження); емоційний (схильність людини скоріше до висловлювання свого ставлення, власних переживань, спричинених певними явищами, ніж до визначення їх сутності або властивостей).

Головною характерною рисою сприймання є його предметність (будь-який предмет або явище відображається не як механічна сума якостей і властивостей, а як об'єкт, який має свій зміст, природу, призначення). Без об'єктивних предметів, явищ не могло б бути і нашого сприймання. Взагалі особливості сприймання класично представлені наступними позиціями: предметність, цілісність, константність, вибірковість, апперцепція, осмисленість, узагальнення. Всі вони щільно між собою пов'язані.

Закладаючи основи нашого дослідження психологічних закономірностей творчого сприймання, ми розуміємо під сприйманням – «... цілісний когнітивний процес, в якому фіксується, оцінюється й інтерпретується об'єктивна реальність в різних її модифікаціях, результатом чого є побудова (конструювання) конкретного перцептивного образу, тобто мова не йде про «чисте» сприймання, а про сприймання як домінуючу функцію, яка невідривно пов'язана з іншими психічними функціями (пам'ять, мислення – в першу чергу, не кажучи вже про сенсорні, увагу, що певною мірою передують сприйманню)» [4; 7, с. 13].

Також, головним положенням нашого дослідження виступає – поняття «творче сприймання», яке В. О. Моляко, характеризує як процес (та його результат) конструювання суб'єктивно нового образу, який у більшій чи меншій ступені перетворює, змінює предмети та явища об'єктивної реальності, де перцептивний творчий образ представляє собою оригінальну сукупність нових фіксацій, відбитків, що є в наявності у даного суб'єкта, раніше сформованих образів та їх фрагментів.

Сприймання припускає відображення в свідомості людини предметів або явищ у сукупності їх властивостей і частин при їх безпосередньому впливі на органи чуття. В ході сприймання відбувається впорядкування і об'єднання окремих відчуттів в цілісні образи речей і подій. При цьому «образ» розглядається як узагальнена картина світу (предметів, явищ), що складається в результаті переробки інформації про нього і надходить через органи почуттів. Таким чином, впізнавання того, що дано у відчутті, на основі яких будується процес більш високого рівня – процес відображення предметів в цілому в сукупності їх властивостей, інакше пізнання світу буде неможливим. Таким пізнавальним процесом є сприймання.

Так ще Е. Б. Тітченер (1898) зазначав, що «сприймання» відбувається, коли більша частина простих процесів, що є елементами складного, зумовлюється результатом збудження органу відчуття.

Здатність відчувати характерна людині і всім живим істотам, які мають нервову систему, з народження. Здатність мати усвідомлювані відчуття властива істотам, наділеним головним мозком, здатність сприймати світ у вигляді образів притаманна тільки людині і вищим тваринам. Ця здатність складається і удосконалюється протягом усього життя.

Але це не означає, що сприймання – це не проста сума відчуттів. Для того, щоб створити єдиний, одночасно постійний і динамічний образ навколишнього необхідна активна робота психіки. Людина живе не в світі ізольованих світлових або кольорових плям, звуків або дотиків, вона живе у світі речей, предметів і форм, у світі складних ситуацій. Все, що б людина не сприймала, незмінно постає перед нею у вигляді цілісних образів. Спираючись на спільну роботу органів почуттів, відбувається синтез окремих відчуттів у складні комплексні системи. Лише в результаті такого об'єднання окремі відчуття перетворюються на цілісне сприймання, переходять від відображення часткових ознак до цілих предметів або ситуацій.

Слід зауважити, що спеціальних органів сприймання немає. Матеріалом для нього є інформація, яка надходить від аналізаторів, причому в їх комплексній дії. Первинний аналіз, який відбувається в рецепторах, доповнюється складною аналітико-синтетичною діяльністю мозкових відділів аналізаторів.

Для людини сприймати образи настільки природно, що ми не робимо різниці між сприйманням і відчуттям, але різниця, поза всяким сумнівом, є. Відчуття знаходяться в нас самих, а сприймаються властивості предметів та їх образи, локалізовані в просторі. В процесі сприймання людина пізнає предмети і явища в цілому, а не їх окремі властивості.

Людське сприйняття відрізняється не тільки цілісністю, воно створює, за великим рахунком, образ світу, а не тільки наявної ситуації. В образі світу завжди присутні компоненти, які в даний момент не відповідають ніяким потребам організму або особистості. Психічний образ створюється «з запасом». Крім відчуттів у сприйнятті задіяні попередній досвід, процеси осмислення того, що сприймається. Таким чином твориться цілісна перцептивна система людини.

У процесі пізнання навколишньої дійсності процес сприймання може перейти в спостереження, яке ми характеризуємо як цілеспрямоване, плано-мірне сприймання об'єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистість та який є найбільш розвиненою формою свідомого сприймання.

Спостереження завжди характеризується високою активністю. Його систематичний характер дає змогу простежити явище в розвитку.

Якщо людина систематично тренується у спостереженні, вдосконалює свою культуру спостереження, у неї розвивається така особистісна властивість, як спостережливість. Спостережливість – це вміння людини вирізняти характерні, проте ледве помітні особливості предметів і явищ. Спостережливість формується в процесі систематичних занять улюбленою справою і тому пов'язана з розвитком певних інтересів особистості.

Відповідно до наукової літератури спостережливість – властивість особистості, а характеризується як здатністю помічати в сприйманому малопомітні, але істотні для визначення мети деталі [5, с. 72].

Сприймання та спостереження людини характеризуються загальними закономірностями й індивідуальними особливостями. Сприймає і спостерігає конкретна людина, тому відбір у процесі сприймання особливостей предметів є специфічним для кожного з нас. Це пояснюється психічним складом особистості, апперцепцією, а також специфікою функціонування органів чуття (гостротою зору, слуху, витонченістю нюху, смаку).

Спостережливість є фундаментальною якістю людини. Рівень її сформованості визначає успішність у навчанні та професійній діяльності. Особливо необхідна ця якість молодшим школярам, які активно оволодівають знаннями та практичними навичками. Розвитку спостережливості учнів молодшого шкільного віку необхідно приділяти велику увагу.

Процес спрямованого спостереження можна представити наступним чином: підготовка до спостереження → постановка завдання (визначення часткових цілей) → складання плану проведення спостереження → безпосередньо спостереження, милування → фіксування результатів, їх аналіз.

Індивідуальний характер сприймання та спостережливості може проявитися в динаміці, точності, глибині, рівні їх узагальненості та в особливостях емоційного забарвлення.

Уміння бачити зв'язок між предметами, які не пов'язані між собою очевидними речами є однією з найбільш фундаментальних якостей творчості і це називається синтетичністю. Така здатність до синтезу лежить в основі образного початку (в праобразі), коли в конкретному зображенні сприймається щось загальне, що викликає безліч асоціацій. Це абсолютно вписується в наші ключові положення. «За формою, продуктами творчого сприймання будуть не тільки образи різної модальності, але й поняття, які більш чи менш виражені та закріплені у вербальності, фіксації, які супроводжують впізнання, оцінювання, інтерпретацію, зрештою розуміння й певне його виокремлення у загальному процесі первинних етапів функціонування системи «суб'єкт – об'єкт»». А також ми розглядаємо процес сприймання як такий, що починається з активізації оперативних і глибинних структур та може бути

описаний як функціонування ланцюгу «праобраз → прообраз → образ-орієнтир → провідний образ → образ-предпроект → образ-проект → образ-розв'язок». «В свою чергу в залежності від складності, масштабності, новизни сприйнятих об'єктів та ієрархічно сформованих диспозицій конкретного суб'єкта вибір, принаймні попередній, відповідних праобразів, а надалі – прообразів, базується на стратегічних тенденціях аналогізування, комбінування та реконструкції, які можуть трансформуватись у конкретні стратегії не тільки розв'язання перцептивної задачі, але й усієї проблеми, до складу якої ця задача може входити» [4; 7, с. 14].

Для розвитку творчого, художнього сприймання необхідне «увімкнення» порівняльного аналізу і пошуку. Розвиток художнього сприймання відбувається та збігається з оволодінням всіма навиками пізнання особистістю реальності. Розвиток художнього сприймання розгортається поетапно та оперує включенням розумових операцій (аналізу, синтезу, абстракції, узагальнення), які є інструментом всіх видів пізнання.

Саме тут ми напряму підступаємо до стратегіальної структури творчого сприймання. Особливістю трансформації сприймання є певні закономірності, котрі полягають в актуалізації мисленнєвих стратегіальних дій, які мають прояв у різних типах перетворення (побудова образів за аналогією, комбінування, реконструювання або застосування універсальної стратегії). Художня творчість завжди пов'язана з перетворенням реальності в нову форму. Таким чином відповідно до застосування певної мисленнєвої стратегії відбувається трансформація сприймання, творчу складову якої ми простежуємо у новому баченні реальності. Сенс перетворюючого бачення полягає в тому, що в самому процесі сприймання митець починає перетворювати об'єкти в форму майбутнього твору (наприклад, в тінях дерев бачити майбутній художній образ, або поєднання кількох образів в один тощо). При такому сприйманні йде своєрідний відбір найбільш суттєвого, значимого, випереджаючого його відображення і відбір (програвання) варіантів зображення. Саме таке бачення є характерним для творчого сприймання. Така якість сприймання з'являється завдяки вмінню самостійно бачити теми і проблеми, які актуальні для конкретного часу і людства взагалі. Це не є простою чуттєвою фіксацією фактів, таке сприймання в повній мірі застосовує підключення розумового аналізу.

Саме тут, ми звернемося до особливостей розвитку сприймання у дітей. Головна теза на яку ми спираємося констатує, що «Своє сприймання діти розвивають, пізнаючи в процесі своєї діяльності предмети, явища зовнішнього світу. Зростання досвіду, який формується на основі відчуттів і сприймань, розвиток пам'яті і мислення створюють дедалі багатіший ґрунт для удосконалення сприймання, розширення його можливостей, перебудови його структури. ... Сприймання дітей розвивається в процесі їх виховання й навчання» [6, с. 249-250].

Динаміка формування сприймання дитини виражається у розвитку його об'єктивного змісту. Крім того, в процесі розвитку сприймання дітей змінюється не тільки його зміст, а й структура.

Шкільний вік сенситивний період розвитку об'єктивного змісту

сприймання та його структури. Що відбувається за рахунок, зростання знань у процесі систематичного навчання, поширення дійових зв'язків з навколишнім, розвитком теоретичного мислення.

Сприймаючи різноманітний матеріал у дітей розвивається здатність аналізувати й синтезувати його, усвідомлювати наявні відношення, узагальнювати інформацію. Згодом сприймання стає складним інтелектуальним процесом, сприйманий матеріал з часом стає більш складнішим. Тобто, сприймання розвивається в процесі діяльності.

Г. С. Костюк зазначав, що індивідуальні особливості сприймання дітей виявляються і в їх спостережливості, яка притаманна всякій дитині, але розвинена буває різною мірою.

На емпіричному етапі дослідження для здійснення експерименту та отримання об'єктивних однорідних даних, зокрема дослідження спостережливості було використано методики «Нісенітниці» та методику «Які предмети заховані в картинках». Суть методики «Нісенітниці» полягає в оцінюванні елементарних образних уявлень, логічних зв'язків, відношеннях тощо. Методика «Які предмети заховані в картинках» дає змогу дослідити сферу сприймання та спостережливості дитини.

Також, проведене дослідження дозволило визначити рівні сформованості спостережливості у дітей молодшого шкільного віку: *найвищий рівень* характеризується здатністю швидко визначати в предметах оточення істотні і характерні особливості, усвідомлювати їх взаємозв'язок з іншими предметами, виявляти прості закономірності; *високий рівень* характеризується здатністю швидко визначати більшість істотних і характерних ознак предметів, їх взаємозв'язок з іншими предметами оточуючого світу, але таке пізнання може бути нестійким та залежить від емоційної привабливості об'єкта спостереження; *середній рівень* визначається тим, що діти які продемонстрували такий рівень звертають увагу на відсутність або наявність якої-небудь властивості предмета, виділяють його нові риси, але не можуть застосувати свої враження в конкретній ситуації, тобто таке пізнання нестійке та залежить від емоційної привабливості об'єкта спостереження; *низький рівень* характеризується елементарною спостережливістю, учні помічають лише зовнішні риси об'єктів, виділяють несуттєві, нехарактерні ознаки і очевидні взаємозв'язки.

Результати дослідження розподілено наступним чином: низький рівень сформованості не виявлено, середній рівень показали 60%, високий рівень показали 30% дітей, найвищий рівень продемонстрували 10% дітей.

Для реалізації практичної мети нашого дослідження та оптимізації стимулювання розвитку творчого сприймання молодших школярів було використано розроблений метод «Таємниче спостереження», який базується на положеннях про формування творчих психічних властивостей у процесі творчої діяльності. В основі методу, як і в теоретичній частині дослідження було покладено провідні положення стратегіальної теорії діяльності В. О. Моляко, зокрема адаптований фрагмент творчого тренінгу КАРУС із включенням наукового матеріалу, з метою ілюстрування інформації теоретичного курсу та практичних завдань «Споглядання, милування».

Більш докладно варто зупинитися на поєднаннях, що сприяють баченню нового у вже звичному і вивченому. В природі не існує абсолютно однакових екземплярів чого-небудь. Навіть предмети, виготовлені людиною за допомогою техніки, а тим більше, власноруч так само мають відмінності. Дуже важливо навчитися бачити ці відмінності, бачити нове у вже знайомому предметі. Тренування сприймання на бачення деталей і цілого допомагає формуванню творчого бачення. Отже, перше сполучення, що сприяє баченню нового – поєднання бачення цілого і деталей.

Друге поєднання – одночасне сприйняття внутрішньої суті речей і їх зовнішньої форми, коли форма об'єкта визначена його змістом). Третє – поєднання бачення одиничного і загального в одному об'єкті. В конкретному бачити загальне, а абстрактне в конкретній формі. Четверте – бачення різних контрастів і протиріч.

Крім поєднання якостей (що відповідає комбінуванню), в структуру творчого сприймання входить перетворююче бачення (що відповідає реконструюванню), бачення необхідностей (що відповідає універсальній стратегії) та бачення по аналогії. Перетворююче бачення виражається в тому, що в аморфній хмарі або розводах на воді художник бачить майбутній образ. Такий мислений експеримент йде з опорою на безпосереднє сприймання або чітке уявлення майбутнього твору. Бачення аналогій – образне бачення допомагає при створенні нового образу. Об'єкт, який сприймається викликає в пам'яті інші образи, пов'язані з ним загальними якостями. Оптимальним і найбільш сприятливим для творчого сприймання є поєднання залежності і незалежності від середовища.

Для того щоб спостерігати, суттєво не тільки бачити, а й знати як спостерігати, вміти зосереджуватися на певних речах та явищах свідомо.

Поради щодо активізації сприймання, спостережливості: спостережливості нерозривно пов'язана із запам'ятовуванням, тому варто тренувати пам'ять; необхідно тренувати не тільки цілісність сприймання, але і запам'ятовування окремих рис і нюансів об'єктів; пробуджувати в дітей зацікавленість самим процесом спостереження; вчити виокремлювати об'єктивні елементи спостереження від суб'єктивних власних вражень; вчити порівнювати результати спостережень, обговорювати їх.

Здатність до художнього сприймання творів мистецтва не успадковується – вона набувається, тому необхідно вчити сприйманню творів мистецтва так само, як вчать, наприклад, малюванню, розвивати і тренувати сприймання, в тому числі і творче сприймання.

Висновки. Результатом процесу сприймання стає побудований образ, який виступає як суб'єктивне бачення реального миру сприйманого за допомогою органів чуття. Спостереження як – найважливіше джерело знань про навколишній світ дає матеріал, основу, на якій будуються розумові операції, тому воно є важливим засобом розвитку мислення дітей.

Особливістю трансформації сприймання є певні закономірності, котрі полягають в актуалізації мисленневих стратегіальних дій, які мають прояв у різних типах перетворення (побудова образів за аналогією, комбінування,

реконструювання або застосування універсальної стратегії). Художня творчість завжди пов'язана з перетворенням реальності в нову форму. Таким чином відповідно до застосування певної мисленнєвої стратегії відбувається трансформація сприймання, творчу складову якої ми простежуємо у новому баченні реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Джемс У.* Психология / У. Джемс : под ред. Л. А. Петровской. – М. : Педагогика, 1991. – 368 с.
2. *Ермолаева-Томина Л. Б.* Психология художественного творчества / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академпроект. Культура, 2005. – 304 с.
3. *Медведева Н. В.* Проблема творчого художнього сприймання / Н. В. Медведева // Актуальні проблеми психології : Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. В. О. Моляко. – Ж. : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2007. – Т. 12. – Вип. 5. – Ч. I. – С. 68–77.
4. *Моляко В. О.* Концепція творчого сприймання / В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / за ред. В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т.12. – Вип.5. – Ч.І. – С. 7-14.
5. *Платонов К. К.* Краткий словарь системы психологических понятий : учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования / К. К. Платонов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1984. – 174 с.
6. Психологія : Посібна книга для студентів педагогічних вищих шкіл / за редакцією проф. Г. С. Костюка. – К.: «Радянська школа», 1941. – 576 с.
7. Психологічне дослідження творчих перцептивних процесів на різних вікових рівнях: монографія / [В. О. Моляко, І. М. Біла, Н. А. Ваганова та ін.]; за ред. В. О. Моляко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 210 с.
8. Психологічні особливості творення наукового тексту: методичні рекомендації / за редакцією В.В. Андрієвської. – К.: Педагогічна думка, 2008, – 216 с.
9. *Шемагіна О. Н.* К вопросу о творческом восприятии http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Psihologia/7_95689.doc.htm

SPYSOK VYKORYSTANYH DZHEREL

1. *Dzhems U.* Psihologiya / U. Dzhems : pod red. L. A. Petrovskoy. – M. : Pedagogika, 1991. – 368 s.
2. *Ermolaeva-Tomina L.B.* Psihologiya hudozhestvennogo tvorchestva. – M.: Akadem proekt. Kultura, 2005. – 304s.
3. *Medvedeva N. V.* Problema tvorchoho khudozhn'oho spryumannya / N. V. Medvedeva // Aktual'ni problemy psykhohohiyi : zb. nauk. prats' In-tu psykhohohiyi im. H. S. Kostyuka APN Ukrayiny / za red. V. O. Molyako. – Zh. : Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka, 2007. – T. 12. – Vyp. 5. – Ch. I. – S. 68–77.
4. *Molyako V. O.* Kontseptsiya tvorchoho spryumannya / V. O. Molyako // Aktual'ni problemy psykhohohiyi: Problemy psykhohohiyi tvorchosti: Zb. nauk. prats' / za red. V. O. Molyako. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2008. – T.12. – Vyp.5. – Ch.I. – S. 7-14.
5. *Platonov K. K.* Kratkiy slovar sistemyi psihologicheskikh ponyatiy : ucheb. posobie dlya ucheb. zavedeniy proftehobrazovaniya / K. K. Platonov. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Vyissh. shk., 1984. – 174 s.
6. Psykhohohiya : Posibna knyha dlya studentiv pedahohichnykh vyshchychk shkil / za redaktsiyeyu prof. Kostyuka H. S. – K.: «Radyans'ka shkola», 1941. – 576 s.

7. Psykholohichne doslidzhennya tvorchykh pertseptyvnykh protsesiv na riznykh vikovykh rivnyakh: monohrafiya / [V. O. Molyako, I. M. Bila, N. A. Vahanova ta in.]; za red. V. O. Molyako. – Kirovohrad : Imeks-LTD, 2012. – 210 s.
8. Psykholohichni osoblyvosti tvorennya naukovoho tekstu: metodychni rekomendatsiyi / za redaktsiyeyu V.V. Andriyevs'koyi. – K.: Pedahohichna dumka, 2008, – 216 s.
9. *Shemyagina O. N.* K voprosu o tvorcheskom vospriyatii http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Psihologia/7_95689.doc.htm

Medvedeva N. V. OBSERVACY AS CREATIVE PERCEPTION INDICATOR. This article presents research of psychological regularities of creative perception in the stream of unitary strategic-operational theory. Particularly the role of observacy in creative perception is analyzed. This approach obviously gives new view and finds its practical implementation in the edge of psychology of creative perception problems study. Perception as other psychic processes is considered in the context of specific cognitive processes. Particularly, perception is researched in the structure of cognitive processes, with the help of which person perceives and understands information, reflects an objective world, transforming it into own subjective image. In which sensation, perception, thinking are inseparable components of unitary process of reality reflection. In the process of external reality cognition the process of perception may turn into observation, which is characterized as purposeful, regular object perception, in cognition of which personality is interested in, and which is the most developed form of conscious perception. Fine art is always connected with reality transformation into new form – it is named transformative vision, which in our work is analyzed as transformation of perception. The feature of perception transformation is specific regularities, which consist in actualization of mental strategic actions that become apparent in different types of transformation.

Keywords: image, transforming image, observacy, observation, perception, creative perception, artistic perception, creation, perception transformation, attention.

Отримано: 24.07.2014

УДК 159.943

Музика Олександр Леонідович

ВЗАЄМОДІЯ ПОТРЕБ І ЗДІБНОСТЕЙ У РОЗВИТКУ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Музика О. Л. ВЗАЄМОДІЯ ПОТРЕБ І ЗДІБНОСТЕЙ У РОЗВИТКУ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ. У статті обґрунтовується положення про провідну роль потребової сфери людини у становленні певного особистісного типу, зокрема творчо обдарованої особистості. Пропонується авторська класифікація потреб творчо обдарованої особистості. Аналізуються соціальні (у визнанні), когнітивно-творчі (пізнавальна потреба, потреби у розвитку та у творчості), екзистенційні потреби (у суб'єктності, у самоідентичності, у сенсі життя). Особливості задоволення потреби у визнанні, усвідомлені характеристики власних пізнавальних потреб, потреби у розвитку здібностей і власної творчої спрямованості стають для творчо обдарованої особистості основою власної особистісної ідентичності, яку вона постійно вдосконалює і відстоює у житті і в творчості.

Ключові слова: обдарована особистість, творчі здібності, тип особистості, розвиток, потреба у визнанні, пізнавально-творчі потреби, екзистенційні потреби.